

nu...). V sociolingvistických pohľadoch a sondách autorka nezaprie, na čej strane sú jej sympatie. Aj v nich je však viditeľné úsilie zachytiť názorovú škálu a postoje k prítomnosti slovenčiny v českom prostredí reprezentujúce českú verejnosť v celej ich šírke. Hĺbke preniknutia do skúmanej problematiky zodpovedá v knihe aj bohatá citovaná literatúra. Isto ju ocenia všetci záujemcovia o problematiku vzťahu dvoch blízko príbuzných národov a ich jazykov v diachróni aj v synchronickom pláne. Okrem bibliografických odkazov na literatúru, ktorá vznikla v priestore bývalého Československa, je bohato zastúpená aj slavistická literatúra zo zahraničia.

Klára Buzássyová

JAZYKOVÁ KULTÚRA NA ZAČIATKU 3. TISÍCROČIA. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 9. – 10. septembra 2004 v Bratislave. Ed. M. Považaj. Bratislava: VEDA, 2009. 215 s.

Zborník *Jazyková kultúra na začiatku 3. tisícročia* je dlhoočakávaným výstupom rovnomennej konferencie, uskutočnenej 9. – 10. septembra 2004 v Inštitúte pre verejnú správu v Bratislave. Vyšiel v roku 2009, ale prezentovaná problematika je stále aktuálna. Predkladaná publikácia obsahuje celú škálu odborných názorov na kultúru a kultivovanie slovenčiny, a tak podáva pestrý obraz o kulturologickom diskurze nedávnej minulosti.

V úvodnom slove Matej Považaj, ktorý je zároveň editorom zborníka, približuje poslanie príspevkov. Ich ambíciou je na báze výskumov a bohatých skúseností s jazykom uchopiť a definovať základné pojmy, akými sú jazyková kultúra, jej význam a spôsoby jej ovplyvnenia, kodifikácia a norma, úzus a spisovný jazyk. Autori prihliadajú na doterajšie tradície lingvistiky, ale zároveň sa konfrontačne a polemicky stavajú k niektorým náhľadom. Prezentujú sa výsledky výskumov odpovedajúcich na zásadné otázky lingvistiky, najmä ako vnímať fenomén jazyka, aké vrstvy a variety vedľa seba koexistujú, ako vymedzovať spisovný jazyk a do akej miery doň zasahovať, ako postupovať pri tvorbe kodifikačných a iných jazykových príručiek. M. Považaj tieto intencie ďalej konkretizuje v príspevku *Jazyková kultúra na Slovensku na začiatku tretieho tisícročia*. Vychádza z definície J. Ružičku a jeho chápania termínu jazyková kultúra v štyroch významoch: stav jazyka, jeho vypracovanosť, úroveň jazykovej praxe a jazyková výchova. Podľa autora je nevyhnutným predpokladom jazykovej kultúry poznanie jazykovej normy, čo predpokladá existenciu normotvorných, t. j. jazykovedných príručiek. Kriticky sa vyslovuje k súčas-

nému stavu verejných jazykových prejavov vyplývajúcich z nepoznania alebo nerešpektovania nielen jazykových noriem, ale aj noriem etických a ostatných činiteľov podieľajúcich sa na tvorbe a realizácii komunikátov. Za neuspokojivý pokladá aj stav jazykovej kultúry v médiách, ktoré vo výraznej miere ovplyvňujú jazykové povedomie väčšiny nositeľov a používateľov slovenčiny. Rovnako kriticky sa vyslovuje o masívnom a neodôvodnenom preberaní anglicizmov a predostiera návrhy, ako predchádzať tomuto nevhodnému stavu sťažujúcemu bezporuchovú komunikáciu.

Podobne znejúci titul príspevku *Teória jazykovej kultúry na začiatku 3. tisícročia* Juraja Dolníka obsahuje protichodné stanoviská, hoci tiež vychádza z tradícií slovenskej jazykovedy a konfrontuje sa s nimi pri koncipovaní teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Za jeden zo základných predpokladov teoretického pestovania jazyka považuje primeranosť, ktorá zodpovedá stavu normálnosti. Intervenencie do jazyka by sa mali obmedziť na reálne jazykové problémy, t. j. také, ktoré bežní používatelia jazyka prežívajú a identifikujú ako jazykový problém v komunikácii. Optimálna demokratizácia spisovného jazyka približuje jazykové spoločenstvo k situácii, v ktorej si jeho členovia osvojujú a používajú jazyk prirodzene. J. Dolník odhaľuje príčiny lojálnosti používateľov jazyka k jazykovému preskriptorovi. Akceptácia stavu asimilačnej kvázinormálnosti je spätá s vplyvom istej jazykovej ideológie, ktorá pôsobí proti presadeniu sa bezpríznačkovej kultúry spisovného jazyka. Tento stav vedie k rozporom medzi metajazykovým a jazykovým správaním, zastiera interiorizovaný prirodzený postoj k jazyku a narúša prirodzené jazykové sebavedomie používateľov. Hľadanie jazykovej normálnosti má prispieť k obratu v uvažovaní o jazyku a k reálnemu uvedomenému zmyslu kultivovania spisovného jazyka v súčasnej sociolingvistickej situácii.

Ján Kačala považuje štruktúrnu povahu jazyka a normy za *Systémové základy jazyka a jazykovej kultúry*. Z toho vyvodzuje, že systémový prístup je dôležitý pre deskriptívnu aj preskriptívnu jazykovedu. Vyslovuje presvedčenie, že na systémovom základe má byť vybudovaná teória a prax jazykovej kultúry. Stotožňuje sa s názorom J. Horeckého a E. Paulinyho, že dobrá spisovná norma má byť ustálená, pružná, úplná, systémová a všeobecne známa. Podľa autora je vlastným predmetom kodifikácie norma, ktorá sa stáva predpokladom práce preskriptívnej jazykovedy a jazykovej kultúry. J. Kačala poukazuje na to, že vzťah medzi jazykovou praxou a kodifikáciou nie je priamočiary a reálny používateľ spisovnej slovenčiny si pri verejnom používaní nemôže odmyslieť jestvovanie všeobecne prijatej normy. Podľa autora majú vysoké školy aj masovokomunikačné prostriedky venovať zvýšenú pozornosť uvedomenému rešpektovaniu normy a kodifikácie spisovnej slovenčiny.

Ábel Král definuje pojmy kultúra, jazyková kultúra, jazyková dynamika a činitele ovplyvňujúce dynamiku jazyka v rámci témy *Jazyková kultúra včera, dnes, zajtra*. Jazyk chápe ako kultúrny predmet, kultúrotvorný i trvalo kultivovaný nástroj, ktorý

vypovedá o svojom nositeľovi. Ozrejmjuje tiež výrazy norma, opodstatnenosť normy či zákon kultúry. Tieto pojmy aplikuje na jazyk a zákon kultúry v jazyku, ktorý definuje ako spontánne a programované kultivovanie jazyka. Medzi kritériá a činitele jazykovej kultúry zaraďuje činitele vnútorné, ktorými sú jazykové normy zachytené v odbornej literatúre. Jazykoveda má včas a adekvátne reagovať na spontánne prejavy dynamiky jazyka. Teoretickým aj praktickým otázkam súvisiacim s kultúrou jazyka a jazykovou kultúrou sa venujú autori v ďalšej časti zborníka.

Ján Findra pri uvažovaní nad témou *Jazyková kultúra a kultúra aktuálneho textu* prezentuje názor, že hlavnou náplňou jazykovej kultúry je prispievať k zvyšovaniu kultúrnej úrovne ústneho aj písomného jazykového dorozumievania. Úroveň jazykového prejavu sa hodnotí na základe správnosti, ale aj funkčnej primeranosti jazykových prostriedkov. V interpersonálnej komunikácii je prirodzeným rámcom komunikačného spoločenstva národný jazyk a všetky jeho formy ako komplexné útvary. Za základný predpoklad výstavby zmysluplného textu považuje schopnosť komunikantov prepínať kód. Prepínanie kódu je dôležitou kategóriou preto, že paradigmatickým zdrojom výstavby aktuálneho textu je národný jazyk s bezpríznamovou štylistikou ako primárnou podmienkou bezporuchovej komunikácie.

Ján Horecký (†) zdôrazňuje, že *Kultivovanie verejného prejavu* a jeho hodnotenie súvisí nielen s mierou rešpektovania kodifikovanej lexiky, ale vo významnej miere aj so správnou výslovnosťou, intonáciou a inými dôležitými kritériami. Podľa J. Horeckého sú konštitutívnymi zložkami prejavu obsahová, výrazová, pragmatická a strategická zložka. Vypracoval tzv. systém adekvátností, ktoré berú do úvahy jednotlivé, inými autormi už definované kritériá, ale aj ich celkový systém a podsystem. Pri žánrovej adekvátnosti ide o výber primeraného výpovedného aktu, pri realizačnej zložke rozhoduje ortoepické hľadisko. Zaraďuje k nim aj výrazovú a parasegmentálnu adekvátnosť.

Vladimír Patráš konštatuje, že jazyková kultúra je prítomná v každom prejave, ktorého autorom, sprostredkovateľom či adresátom je človek, čím sa dostáva *K vymedzeniu areálu jazykovej kultúry*. Prirodzený jazyk ako súčasť jazykovej kultúry sa bytostne viaže s prejavmi individuálnej a zároveň spoločenskej kultúry jeho nositeľov. Za podnetné pokladá uvažovanie J. Kořenského, ktorý ako priamy predpoklad na solídne empirické výsledky považuje rečovú činnosť v jej aktuálnosti, autentickejšť a objektivite. Metodologická výzva na zmenu paradigmy výskumu dokázala v slovenských a českých podmienkach výraznejšie oslovit' vzdelávaciu sféru. Koope-
rácia viacerých vedných disciplín založená na kontrastoch a nahrádzajúca ich konfrontáciu sa ukazuje ako prijateľné inštrumentárium aj na vymedzenie podstaty, ohraničenia jazykovej kultúry. Stanovit' platformu, hranice a význam jazykovej kultúry možno len súčasne s porovnaním a identifikovaním mimojazykových súčastí medzilidskej komunikácie a jej podmienok.

Miroslav Dudok v referáte *Jazyková kultúra v postmodernej situácii* dokumentuje veľmi výraznú disproporciu medzi normou a realitou jazyka na vybranom jave – miere a okolnostiach dodržiavania výslovnosti mäkkej spoluhlásky ľ. Konštatuje na základe svojho jazykového vedomia, skúseností a pomocou sondážnych výskumov, ako aj na základe starších a novších zmienok o tomto jave, že kodifikácia dvojakej výslovnosti by bola ústretová voči používateľovi aj napriek protirečivým etnolingvistikým a pragmalingvistickým činiteľom.

Sibyla Mislovičová si kladie aktuálnu otázku, či *Je stav jazykovej kultúry na začiatku nového tisícročia skutočne v katastrofálnom stave?* Pri hľadaní odpovedí sa zaoberá opisom vybraných problémov jazykovej praxe, jej stavom vo verejnej a bežnej komunikácii. Konfrontuje sa s otázkami, či kritika zo strany verejnosti a obavy z úpadku slovenčiny sú oprávnené. Mnohí používatelia za problém považujú masívne preberanie cudzích slov hlavne v oblasti počítačovej a mobilovej komunikácie, zmenu vzťahu používateľov k slovenčine a jazykovedcom a iné. V závere autorka vyjadruje presvedčenie, že aj napriek niektorým problémom je stav jazykovej praxe uspokojivý.

Ivan Masár (†) uvažuje *O (ne)potrebnosti slovenskej terminológie*, všima si zmeny v jazykovej situácii po roku 1989 a poukazuje na masívny prienik nielen novej anglickej lexiky, ale aj na nahrádzanie domácich kontaktných prostriedkov cudzími. Podľa jeho názoru to vedie ku konvergencii slovenčiny s angličtinou. Staví sa proti nekritickejmu preberaniu všetkého, čo so sebou prináša globalizácia, a obhajuje nevyhnutnosť intervencií do oficiálnych textov.

Silvia Duchková na základe dlhoročnej praxe v Oddelení jazykovej kultúry a terminológie JÚLŠ SAV potvrdzuje, že záujem verejnosti o služby jazykovej poradne je stále veľký. Informuje *O niektorých pretrvávajúcich jazykových problémoch používateľov slovenčiny*, venuje sa najčastejším otázkam používateľov, týkajúcich sa hlavne overovania významu jednotlivých slov, výberu vhodného výrazu zo synonymického reťazca. Respondenti sa často zaujímajú o spisovnosť výrazov, ich skloňovanie, dvojtvary, pádové prípony a ďalšie jazykové zmeny vyplývajúce zo spoločenských transformácií.

Martin Ološtiak sa zapája do diskusie *O názoroch na preberanie cudzích lexikálnych jednotiek do slovenčiny*. Vychádza z poznania, že tento jav vyvoláva zvýšenú pozornosť zo strany jazykovedcov i používateľov jazyka. Rozborom jednotlivých javov poukazuje na to, že nie vždy je kritika zacielená adresne a pri preberaní ide o viacero odlišných prípadov, pri ktorých treba brať do úvahy osobitosť každého z nich. Poukazuje na dôvody a okolnosti preberania slov, akými sú tendencia k jazykovej ekonomii, potrebnosť nového slova odlišeného obsahom i rozsahom od zaužívaných domácich synonym, pragmatika a štylistická kvalita nových slov a prepojenie s určitými konotáciami. Preberanie slov z iných jazykov nie je podľa autora jednoduchý, jednorazový ani priamočiary proces, preto by jeho analýza nemala byť povrchová.

Máriu Imrichovú zaujíma *Jazyková kultúra v administratívno-právnych textoch alebo kto a ako legalizuje legislatívu*. Analyzuje terminológiu používanú vo verejnej správe, ktorá sa od roku 1989 výrazne mení. V príspevku sú publikované čiastkové výsledky výskumu, ako samotní pracovníci verejnej a štátnej správy rozumejú výrazom a vetám, ktoré sa do úradných textov dostávajú zo zákonov publikovaných v zbierkach úradov. Odhaľujú sa tu ortografické, logické chyby, súvetia s neprehľadným vetosledom a množstvo iných chýb a nepresností, ktoré sťažujú porozumenie týchto textov.

Imrich Jenča si všíma, ako súvisí *Jazyková kultúra a vysielanie Slovenského rozhlasu*. Upozorňuje na význam tohto média, ktoré priamym spôsobom – prostredníctvom vysielania konkrétnych relácií so zameraním na jazykové vzdelávanie – ovplyvňujú jazykovú kultúru, avšak oveľa významnejším je nepriame, ale permanentné pôsobenie jednotlivých moderátorov. V prehľadnej sumarizácii opisuje metódy, aké sa používajú pri kultivovaní rečového prejavu moderátorov a približuje činnosť jazykovej sekcie, poradného orgánu riaditeľa Slovenského rozhlasu.

V tematickom zložení zborníka majú významné zastúpenie príspevky týkajúce sa prepojenosti nového Slovníka súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ) a jazykovej kultúry. Klára Buzássyová (s. 111) pripomína slová J. Filipca, že výkladový slovník je exponentom lingvistiky ako celku. Autorka ďalej konkretizuje, aká je *Jazyková kultúra z pohľadu tvorby Slovníka súčasného slovenského jazyka*. Poukazuje na hodnotu nového pripravovaného slovníka, ktorý nadväzuje v mnohom na doterajšie slovníkové diela, avšak vo viacerých oblastiach sú autori odkázaní na vlastný výskum. Najzávažnejšou kvalitatívnou zmenou práce lexikografov je, že sa pripravovaný slovník spracúva počítačovo a vo významnej miere využíva Slovenský národný korpus. Autorka v stručnosti opisuje koncepciu lexikografického diela, ktorá reflektuje tendencie rozvíjania slovnej zásoby, a zaznamenáva skúsenosti nadobudnuté pri jeho tvorbe. Pripravovaný slovník má ambíciu prispievať ku kultivovaniu slovenčiny a komunikácie, zachytáva spisovnú normu, avšak nie je len normatívnym, ale aj informatívnym dielom.

Ján Bosák sa zaujíma o *Hodnotenie lexikálnych jednotiek v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka* a predstavuje zvolený prístup tvorcov SSSJ pri hodnotení lexikálnych jednotiek, čo sa zachytáva predovšetkým kvalifikátormi. Tie najvýraznejšie odrážajú zložité vzťahy a prienik jazykových, štýlových a komunikačných noriem. V slovenskej lexikografii prvýkrát použitý kvalifikátor pre profesionalizmy (jasne odlišiteľné od slangizmov a subštandardizmov) sa používa pri kvalifikovaní slov, ktoré fungujú ako neštandardizované termíny. Výrazná je oproti SSJ redukcia nárečových slov, ktoré sa členia na regionalizmy a etnografizmy. Pretože slovník najrýchlejšie zastaráva vo svojich kvalifikátoroch, obmedzuje sa ich použitie na nevyhnutné prípady.

Jana Skladaná opisuje *Pejoratívne slová v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka*. Skupinu slov s príznakom pejoratívnosti člení na inherentné pe-

poratíva, pri ktorých je expresívno-pejoratívny príznak vyjadrený formálne a adherentné pejoratíva, ktoré nadobúdajú príznak pejoratívnosti významovou zmenou. Hranica medzi expresívnosťou a pejoratívnosťou je veľmi pohyblivá. V sporných prípadoch je možnosť uviesť sémantizáciu pragmatického príznaku opisne: s negatívnym postojom hovoriaceho.

Ľubica Balážová vo svojom príspevku *Dilemy lexikografa (Niekoľko poznámok spoluautorky pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka)* tvrdí, že prvoradou úlohou SSSJ je poskytovať informácie o bohatstve slovnej zásoby, jej rozvrstvení a komunikačnej diferenciacii, nevyhnutne preto poskytuje informáciu aj o nekodifikovaných lexikálnych jednotkách. Zachytáva aj rozkolísanosť vo výslovnosti prevzatých slov na morfolologickej rovine, variantnosť či obojrodovosť. Náročné je spracovanie rôznych podôb nových prevzatých slov, ťažko sa dá vopred odhadnúť, ktorý z pravopisných a výslovnostných variantov sa udomácní.

Daniela Slančová vo svojom texte *Detabuizácia a markantnosť výrazu v sérii cestopisných kníh Borisa Filana* vychádza z predpokladu, že miera kultivovanosti jazykového prejavu nepochybne závisí aj od dodržiavania či narúšania referenčného a jazykového tabu. Zvyšovanie prahu citlivosti na porušenie týchto noriem veľmi podnetne demonštruje na piatich knihách Borisa Filana, vznikajúcich v priebehu desiatich rokov (*Tam-tam*), a to nielen na náraste kvantít tabuizovaných slov a tém. Zároveň analyzuje, akým spôsobom sa s nárastom tabu vyrovnáva samotný autor. Autorka zachytáva dôvody a zámery používania tabuizovanej lexiky v bežnej komunikácii s negatívnou konotáciou – ako výraz prekvapenia, agresivity, manifestácie skupinovej solidarity, ako výplnkové slovo a i. V závere vyjadruje oprávnenosť a potrebu zachytávať frekventované tabuizované slová aj v lexikografických dieľach.

Zborník dopĺňajú referáty pracovníkov Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe. Alžbeta Uhrinová prispela textom *O jazykovej kultúre Slovákov v Békešskej župe*, Katarína Šebová-Maruszová priblížila *Niektoré jazykové a štylistické osobitosti časopisu Čabän* a Alexander Ján Tóth informoval, aká je *Slovenská jazyková kultúra Slovákov a používanie slovenčiny v cirkvi a v školách v Békešskej župe*. Autori sa venujú slovenskej menšine žijúcej v Békešskej župe, ich vzťahu k slovenčine a slovenskej kultúre, miere ovládania slovenského jazyka jej príslušníkmi, ako aj zachytením odlišností slovenčiny používanej v tejto enkláve. Pozornosť sa upriamuje na obrodu slovenských tradícií aj vďaka časopisu Čabän vydávanému pre Slovákov žijúcich v tejto oblasti.

Geografickými názvami, ich štandardizáciou a používaním sa zaoberal Imrich Horňanský (*K hraniciam štandardizácie geografických názvov*), ako aj Mária Kováčová a Dušan Fičor (*Používanie názvov slovenských geografických objektov v cudzojazyčných textoch publikácií vydávaných v Slovenskej republike*).

Kolegovia z Českej republiky – Marie Krčmová (*Popularizace jazykovědy jako cesta ke kultivaci vyjadřování*), Ivana Svobodová (*Dnešní a budoucí jazykověporadenská činnost*), Hana Konečná (*Tzv. moravská specifika jazykové poradny v Brně*), Anna Černá (*Slovenština v pražské jazykové poradně*) – prispeli svojimi postrehmi z činnosti českej a moravskej jazykovej poradne, prezentovali možnosti popularizácie jazykovedy ako spôsobu kultivácie jazyka. Markéta Pravdová (*Projekt internetové příručky*), Ludmila Uhlířová (*Jak vymezit v souvislosti s prací na internetové příručce češtiny role jazykové poradny jakožto akademické jazykověvýchovné instituce?*) a Martin Prošek (*Stylová charakteristika jazykových prostředků*) vysvetlili základnú koncepciu internetovej príručky, jej plánovanú štruktúru, spôsob jej použitia a integráciu údajov viacerých jazykových príručiek. Treba poznamenať, že Internetová jazyková príručka Ústavu pro jazyk český AV ČR v súčasnosti už funguje na webovej stránke <http://prirucka.ujc.cas.cz/> a vďaka svojmu rozsahu, prehľadnosti, presnosti a aktuálnosti má veľký úspech u používateľov, pričom nemá preskriptívnu ani kodifikačnú funkciu.

Zborník *Jazyková kultúra na začiatku tretieho tisícročia* zahŕňa viacero zaujímavých tém, problémov a javov súvisiacich s kľúčovým termínom *jazyková kultúra*. Dotýka sa teórie, metodológie a východísk skúmania jazykovej kultúry a prináša veľa podnetov a spôsobov riešenia konkrétnych aktuálnych problémov. Rôznosť názorov o jazykovej kultúre, jej zachytení, funkciách a spôsoboch jej pestovania upozorňuje na možnosť viacerých spôsobov uchopenia a teoretickej reflexie tohto komplexného javu.

Agáta Karčová

Vedecký seminár o západoslovenskej hydronymii

Hydronomastika na Slovensku v posledných desaťročiach zaznamenala značný rozvoj. V rámci projektu *Hydronymia Slovaciae* (vychádzajúceho z metodiky spracovania hydroným medzinárodného projektu *Hydronymia Europaea*) bolo publikovaných niekoľko monografií, ktoré spracúvajú povodia známych tokov Slovenska, akými sú napr. *Orava, Hron, Dunajec, Poprad, Ipeľ, Slaná, Turiec, Nitra*.¹ V súčasnosti prebieha výskum a spracovanie názvov povodí riek *Váhu, Moravy, Torysy, Tople, Ondavy a Laborca*. Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave v tejto

¹ *Hydronimia dorzecza Orawy* (Majtán – Rymut, 1985) bola spracovaná podľa metodiky starších poľských hydronomastických prác, monografie *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej* (Sičáková, 1996), *Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec (Nazwy wodne dorzecza Dunajca)* (Majtán – Rymut, 1998), v ktorej je samostatne spracovaná slovenská časť Dunajca a Popradu, *Hydronymia povodia Ipl'a* (Majtán – Žigo, 1999), *Hydronymia povodia Turca* (Krško, 2003), *Hydronymia povodia Nitry* (Hladký, 2004), *Hydronymia povodia Oravy* (Majtán – Rymut, 2006) a *Hydronymia povodia Hrona* (Krško, 2008) boli spracované podľa jednotnej normy projektu *Hydronymia Europaea*.